

sürətlə gedir və təcrübəli olan rəhbərlər dəyişikliklərə zamanında və effektiv reaksiya verməyi önəmli hesab edirdilər.

Ədəbiyyat:

1. Abbasov İ.M., Sadıqov R.F. “Menecment. Bakı, 2013.
2. Həsənov H.S. “Korporativ idarəetmənin təməl daşları”. Bakı, 2012.
3. İmanov Ə.Ş. “Biznes və menecment”. Bakı, 2011.

КӘСІПКЕРЛІК ТӘУЕКЕЛДЕРДІ БАҒАЛАУ ӘДІСТЕМЕСІ

*Казиева Л.С., 3 курс,
«Экономика» білім беру бағдарламасы
Ғылыми жетекші: Калгулова Р.Ж.,
экономика ғылымдарының кандидаты, профессор
Л.Б. Гончаров атындағы ҚАЗАЖИ, Алматы қ.*

Отандық және шетелдік дереккөздерді талдау тәуекелдерді басқаруды дамытудың бастапқы кезеңі оның алгоритмін құру болып табылатынын көрсетеді. Бұл сұрақ отандық және шетелдік ақпарат көздерінде көрсетілген.

К.Редхед пен С.Хьюз «Қаржылық тәуекелдерді басқару» атты жұмыстарында тәуекелдерді басқарудың келесі алгоритмін ұсынды.

«Кәсіпкерлік тәуекелді басқару процесін алты келесі кезеңге бөлуге болады:

1. Мақсатты анықтау;
2. Тәуекелді түсіндіру;
3. Қауіп-қатерді бағалау;
4. Тәуекелдерді басқару әдісін таңдау;
5. Басқаруды жүзеге асыру;
6. Нәтижелерді қорытындылау.

В.Б. Егоров кәсіпкерлік тәуекелдерді басқарудың келесі алгоритмін ұсынады [1, 10 б.]:

1. «Тәуекелдерді анықтау (олардың сипаты мен ерекше спецификалық белгілерін сипаттау).
2. Тәуекелді бағалау (шығындар ықтималдығының ғана емес, сонымен бірге ықтимал зиянның мөлшерінің де сандық көрінісі).
3. Тәуекелдерді жеңу шараларын әзірлеу және таңдау.
4. Тәуекелдерді еңсеру бойынша шараларды іске асырудың салдарын талдау және бақылау».

М.А. Рогов тәуекелдерді басқару бірнеше негізгі кезеңдерден тұратынын атап өтеді [2, б.44]:

1. Тәуекелдің негізгі түрлерін анықтау және жіктеу.
2. Тәуекелдің барабар және оңай түсіндірілетін сандық өлшемін есептеу.
3. Анықталған тәуекелдерді азайту немесе арттыру жөнінде шешім қабылдау.
4. Ағымдағы позициялардың тәуекелдеріне мониторинг жүргізу

рәсімдерін әзірлеу және енгізу.

Авторлар ұсынған тәуекелдерді басқару алгоритмін талдай отырып, олардың арасындағы ұқсастықтарды атап өтуге болады. Тәуекелдерді басқарудың негізгі кезеңдері (соның ішінде бизнес), біздің ойымызша, мыналар болып табылады: тәуекелді анықтау (сәйкестендіру), тәуекелді бағалау және тәуекелдің әсерін төмендету бойынша шараларды жүзеге асыру.

Кәсіпкерлік тәуекелдерді басқарудағы негізгі міндеттердің бірі тәуекелді талдау болып табылады. Кәсіпкерлік тәуекелдерді талдау кәсіпкерлік тәуекелді басқарудың сол немесе басқа әдісін таңдауға ықпал етеді.

Кәсіпкерлік тәуекелді талдау мәселелері кейбір отандық және шетелдік әдеби көздерде көрініс тапқан. Әрине, тәуекелдерді дер кезінде тану кәсіпорынның тиімді жұмыс істеуінің басты міндеттерінің бірі болып табылады. Менеджер кәсіпорынның шаруашылық қызметінің нәтижелеріне тәуекелдердің әсер ету дәрежесін сандық түрде дұрыс бағалауы керек.

Тәуекелдерді басқару тәжірибесінде шаруашылық тәуекелдерді сандық анықтауды бағалаудың бірнеше түрлері бар, бұл менеджерді таңдауға мәжбүр етеді: кәсіпкерлік тәуекелдерді басқаруда бағалаудың қай түрі тиімдірек.

Кәсіпкерлік тәуекелді сандық талдаудың ең көп тараған әдістері:

- статистикалық;
- шығындардың орындылығын талдау;
- сараптамалық бағалау әдісі;
- аналогтарды қолдану.

Статистикалық әдістің мәні мынада: берілген немесе соған ұқсас өндірісте орын алған шығындар мен пайданың статистикасы зерттеліп, белгілі бір экономикалық табысты алудың шамасы мен жиілігі белгіленеді және болашаққа ең ықтимал болжам жасалады.

Болжау вариация, дисперсия және стандартты ауытқу әдісін қолдану арқылы жасалады.

Белгілі болғандай, вариация – бір жағдайдан (вариант) екіншісіне өту кезіндегі сипаттаманың сандық бағасының өзгеруі (флюктуация). Мысалы, экономикалық рентабельділіктің өзгеруін экономикалық пайдалылықтың (ER_i) нақты мәндерінің өнімін сәйкес ықтималдықтармен (P_i) қосу арқылы анықтауға болады:

$$\bar{ER} = \sum_{i=1}^n ER_i \times P_i \quad (1)$$

Вариация дисперсия арқылы бағаланады, яғни сипаттаманың нақты мәнінің оның орташа мәнінен таралу (дисперсиялық, ауытқу) өлшемі. Математиканың орташа өлшенген дисперсиясы мына формула бойынша есептеледі:

$$D = \sum_{i=1}^n (ER_i - \bar{ER})^2 \times P_i, \quad (2)$$

және стандартты ауытқулар \sqrt{D} ретінде анықталады. (3)

Нәтиже неғұрлым жоғары болса, соғұрлым қарастырылатын жоба немесе шешім, тіпті кәсіпорынның бүкіл талданған қызметі тәуекелді болады.

Тәуекел дәрежесін есептеудің статистикалық әдісі деректердің айтарлықтай көлемін талап етеді, ол әрқашан қол жетімді бола бермейді, бұл оны қолдануды қиындатады.

Шығынның орындылығын талдау ықтимал тәуекел аймақтарын анықтауға бағытталған. Шығындардың асып кетуі төрт негізгі фактордың бірімен немесе олардың жиынтығынан туындауы мүмкін:

- бастапқы құнның төмен бағалануы;
- дизайн шекараларын өзгерту;
- өнімділіктегі айырмашылықтар;
- бастапқы құнның өсуі [3, с.16-17].

Сараптамалық бағалау әдісі маман сарапшылардың сауалнамасына негізделген. Одан кейін берілген аналитикалық тапсырмаға сәйкес сауалнамалар статистикалық өңдеуден өтеді. Емтиханға қатысуға жоғары сапалы пікір алу үшін жоғары кәсіби деңгейі және тиісті салада үлкен практикалық тәжірибесі бар, даму тенденцияларын барабар түсіну қабілеті бар және қойылған мәселеге қызығушылық танытатын мамандар шақырылады. Сұрақ қою – сандық тұрғыдан тәуекелдердің әсерін анықтаудың жеткілікті дәл әдісі. Бұл әдістің артықшылығы да зерттеудің салыстырмалы қарапайымдылығында.

Аналогтарды қолдану әдісі - құбылыстардың, объектілердің, жүйелердің ұқсастығын табу және пайдалану және оларды (кейде санадан тыс) басқа көп немесе аз ұқсас объектілермен салыстыру.

Бұл әдіс белгілі бір субъективтілікпен сипатталады, өйткені интуиция мен тәжірибе үлкен мәнге ие [4, б.76].

Кәсіпкерлік тәуекелдерді басқару алгоритмінің негізгі кезеңі оларды еңсеру шараларын әзірлеу және таңдау болып табылады.

Кейбір ресейлік және шетелдік басылымдарда іскерлік тәуекелдерді басқару әдістерін қарастыруға көп көңіл бөлінді [5, 6, 7,8, т.б.].

Әдебиеттер:

1. Егоров В.Б. Инновацияға бағытталған кәсіпорындардың тәуекелдерін талдау және жеңу әдістері: Автореферат. дис. жұмысқа өтінім үшін Ph.D. эконом. Ғылым. 2020 ж.
2. Рогов М.А. Тәуекелдерді басқару. Қаржы және статистика, 2019 – 364 б.б.
3. Балабанов И.Т., Балабанов А.И. Қаржы: оқулық. «Петр» баспасы, 2016 – 366 б.